

duğu için günlerin en faziletlisidir, haftanın diğer günlerini kendisinde cemedir. Ricâlû'l-gayb sayıları artıp eksilmeksizin on kişidir. Hak onları arz ve semâsında gizlediği için halk tarafından bilinmezler. Rahmân sıfatının tecellisi kendilerine galip geldiğinden huşû içerisinde bulundukları; Allah'tan başkasını müşahade etmezler. Ricâlû'l-âlemi'l-enfâs Hz. Dâvûd'un kalbi üzeredir; halleri, ilimleri ve mertebeleri Dâvûd peygamberdekilerle birleşmiştir. Bunlar belli gruplara ayrılır. Allah'ın isimlerinin tecellilerini yansıtmaları itibarıyla kuvvet, heybet, tahakküm ricâlî adını alırlar. Ricâlû'l-gaybın bunlardan bir zümre olduğu söylenmiştir. Ricâlû tahtı'l-esfel Allah'tan aldıkları nefesin ehli olup kendilerinde olan dan başka nefes tanımazlar.

Ricâlullahın ikinci kısmı olan mertebeler ricâlinin sayıları artıp eksilebilir. Bulundukları mânevî makam ve mertebeye göre çeşitli isimler alan bu ricâl zâhir-bâtin-had-matla' ve âbidler-sûfiler-melâmîler şeklinde iki kısma ayrılır. Her âyetin zâhiri, bâtını, haddi ve matla' bulunduğuna dair hadise işaretlerle bu mertebelerden her birinin ricâlî olduğu gibi ricâlin her birinin kendisine bağlı ve etrafında döndüğü bir kutbu bulunmaktadır. Zâhir ricâlî mülk ve şehâdet âleminde tasarruf sahibi olan velîlerdir. Onlar, "Allah'a verdikleri sözü yerine getirenlerdir" âyetinin (el-Ahzâb 33/23) gereğini yaparlar. Bâtin ricâlî gayb ve melekût âleminde tasarrufta bulunur. Kutusal kitapların derunî mânâlarında, âlemin sözlerinde, harflerin ve isimlerin dizilişinde sıradan insanın idrak edemeyeceği sıraları keşfederler. Had ricâlî ateş kaynaklı ruhlar âlemi olan berzah ve ceberût âleminde tasarruf sahibi olup "a'râf ricâlî" olarak da isimlendirilir. Hakk'ı müşahade edenlerle O'ndan perdelenenler arasındaki sınırda (had) bulunduklarından cennet ve cehenneme ya da rahmet ve azaba yönelik idrakleri vardır. Onlar her şeyi kapsayan rahmetin ricâlîdir. Her mertebeye girebilir ve öğrenebilirler. Matla' ricâlinden olan velîler ise ilâhî isimlerde tasarruf sahibi olan kimselerdir. İlâhî isimlerin gereği olan fiillerin ve diğer üç sınıfın (had, bâtin, zâhir) tasarrufu altında bulunan her şeyin zuhur etmesine vesile olabilirler. Matla' ricâlî insanların en büyükleri olup "melâmîler" diye adlandırılır. Melâmîler zâhir, bâtin ve had ricâlinden üstün olmakla birlikte bâtinlerini gizlerler.

Ricâlû'l-merâtibden âbidler sadece muâmelâtla ilgilenir, mârifetleri olmayıp hal ve makam sahibi değildiler. Sûfiler ise hal,

makam ve keramet ehlidir; ilâhî sır ve keşiflere dair bir şeye nâil olduklarında bunu halka keramet olarak izhar ederler. Zira Allah'tan başka bir şey görmezler.

Ricâlû'l-merâtibden ricâlû'l-mâ (su erenleri) ve ricâlû'l-besâis (ıssız çöllerdeki erenler) halkın tanımaktan uzak olduğu Allah erleridir. Ricâlû'l-mâ, denizlerin ve nehirlerin diplerinde yaşayan ve orada Allah'a ibadette bulunan gizli bir topluluktur. Ricâlû'l-besâis insanlara bir an görünüp kaybolur. Daha çok dağlarda, kırlarda, vadilerde ve nehir kenarlarında yaşarlar; şehirleri mekân tutanları da vardır. Makamları yücedir ve kendilerine hata isnat edilmez. Fukara, evliya, zühhâd, ümenâ, kur-râ, ahbâb, muhaddesün, ahillâ, sümerâ, verese ve efrâd (mukarrebün) ricâlullahın sahip oldukları çeşitli mânevî özelliklere göre adlandırılan gruplarıdır.

Ricâlullah ve ricâlû'l-gayb fikrinin Kur'an ve hadise dayanmadığı, bu düşüncenin tasavvufa Râfîzîlik'ten ve Bâtınîlik'ten geçtiği ileri sürülmüştür. İbn Haldûn (*Muqaddime*, s. 445) ve Takıyyüddin İbn Teymiyye bu görüşte olanların başında gelir. İbn Teymiyye kutub, gavs, evtâd, abdal, nücebâ gibi terimlerin âyet ve hadislerde geçmediğine, sadece abdal konusunda Hz. Ali'den gelen zayıf bir hadis bulunduğuna, bunun da büyük ihtimalle Hz. Peygamber'in sözü olmadığına, ilk müslümanlar ve saygın meşâyih arasında bu tür sözlerle rastlanmadığına, sadece orta halli bazı meşâyihin bir rivayet olarak bu gibi hususları naklettiğine dikkat çeker (*Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 57-61). Daha ziyade Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den sonra yaygınlaşan kazan ve etki alanı genişleyen ricâlullahla ilgili görüşlerin tasavvufa Şîi-Bâtınî mezheplerden ve dış kaynaklardan geçtiği hususu üzerinde günümüz araştırmacıları da önemle durmaktadır. Kâmil Mustafa eş-Şeybî kutub, abdal, nükabâ, nücebâ gibi kavramların tasavvufa Şîilik'ten geçtiği görüşünü savunmuştur (*eş-Şıla beyne't-tasavvuf*, s. 457-464; ayrıca bk. M. Celâl Şeref, s. 358).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1961, II, 154-155; Ebü Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, Beyrut 1967, I, 10; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Dimaşk 1296, III, 75-76; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 269; Baklî, *Şerh-i Şahtıyyât* (nşr. H. Corbin), Tahran 1360 hş./1981, s. 10; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, I, 204; II, 12, 14, 21-30; a.e. (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2006, II, 86-88; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 57-65; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Beyrut 1967, s. 445; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 22-43; Şa'rânî, *eş-Tabakât*, I, 110; İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitâ-*

bü'l-Hitâb, İstanbul 1292, s. 320; Abdullah b. Mübarek es-Sicilmâsî, *el-İbrîz*, Kahire 1961, s. 326; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Câmî'u'l-uşûl*, Kahire 1298, s. 7-18; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'ik*, I, 518; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şıla beyne't-tasavvuf ve't-teşeyyuf*, Kahire 1969, s. 457-464; M. Celâl Şeref, *Dirâsât fî't-tasavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, s. 358.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RİCÂLÜ'L-GAYB

(رجال الغيب)

Âlemde tasarruf sahibi
gizli ve âşikâr velîler topluluğu.

Sözlükte "erkek; mert ve yiğit" anlamlarındaki recûl kelimesinin çoğulu ricâl ile gayb kelimelerinden oluşan ricâlû'l-gayb tabiri Farsça'da merdân-ı gayb, merdân-ı Hudâ; Türkçe'de gayb erenleri, üçler-yediler kırkları şeklinde ifade edilir. Ricâlû'l-gayba Arapça'da mestûrûn, mektûmûn, ahfiyâ (örtülü, gizli ve saklı olanlar) gibi isimler de verilir. Ricâlullah kavramı ricâlû'l-gaybdan daha geniş kapsamlı olmakla birlikte ricâlû'l-gayb yerine de kullanılmaktadır (bk. RİCÂLULLAH). Ricâlû'l-gayb tabiri tasavvufu birkaç anlama gelir. Birinci anlamda arzda ve semada Hak'tan başka yerlerini kimsenin bilmediği, alçak sesle konuşan, utangaç, yeryüzünde vakarla yürüyen, kendilerine rastlayanlara selâm verip geçen ve huşû içinde yaşayan velîler zümresini ifade eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre mümin ve dindar cin taifesiyile (el-Cin 72/11, 12, 15) bilgilerini ve rızıklarını şehâdet âleminde değil gayb âleminde olan velîler ricâlû'l-gayb olarak kabul edilmiştir (*el-Fütûhât*, II, 14). Yaygın tasavvuf anlayışına göre ricâlû'l-gaybın şahısları değil mânevî halleri gizlidir. Böylece velâyetin bâtinliliğine vurgu yapılmıştır. Ricâlû'l-gaybdan olan velîlerin halleri gizli olduğu için yapıp ettikleri herkes tarafından kolaylıkla anlaşılmaz. Maddî varlıkları bakımından insanlar arasında bulunsalar da mânevî yönden sıradan insanların idrak edemeyeceği fonksiyonlara sahiptirler. Bununla birlikte ricâlû'l-gayb birbirini tanımaktadır.

Ricâlû'l-gayb telakkisine göre Allah, dünyanın cismanî düzenini sağlamaları için bazı insanların çeşitli görevler üstlenmesini takdir ettiği gibi âlemdaki mânevî ve ruhanî düzenin korunması, hayırların temini, kötülüklerin giderilmesinde sevdiği bazı kullarını görevlendirmiştir. Herkes tarafından kolayca tanınmadıkları veya gizli olan hakikatlere, sırlara vâkıf olduklarından ricâlû'l-gayb adı verilen bu seçkin ki-

şilerin arasında bir düzen ve bir hiyerarşi vardır.

Bu inanca ilk defa Muhammed b. Ali el-Kettânî'de (ö. 322/934) rastlanır. Hatib el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'inde (III, 75-76) Kettânî'ye atfedilen en eski rivayetlerden birinde ricâlû'l-gayb nûkabâ, nücebâ, bûdelâ, ahyâr, umed ve gavs (kutub) şeklinde sıralanmaktadır. Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî tasavvufi mahiyetteki tefsirinde vefilerin üstünde evtâd, evtâdın üstünde revâsinin bulunduğunu, bir felâket zamanında kulların dua merciinin evtâd olduğunu söylemiş, revâsiyi kutbun altında yer alan Allah dostlarının havâssı kabul etmiştir (Ateş, s. 199-200). Abdülkerîm el-Kuşeyrî, ricâlû'l-gayb tabakalarına herhangi bir işaretle bulunmayıp sadece İmam Şâfiî'nin evtâddan olduğuna dair bir rivayeti nakletmiştir (*Risâle*, s. 120). Gazzâlî'ye göre Allah'ın öyle kulları vardır ki zamanlarında arzın direkleri (evtâd) olan peygamberlere halef olmuştur. Nübüvvet sona erince Allah abdal denilen bu halefler grubunu Resûl-i Ekrem'in yerine ikame etmiştir. Onlar ibadetlerinden dolayı değil ciddi vera', samimi niyet, korkaklığa varmayan sabır, zillate düşmeyen tevazu sahibi olup herkese iyilik düşüncelerinden, Allah için nasihat etmelerinden dolayı bu makama ermişlerdir. Otuz kırk kişi civarındaki bu kimseleri Hak seçmiş olup İbrâhim kalbi üzeredirler (*İhyâ*, III, 377). Sülemî, Kuşeyrî ve Gazzâlî gibi ilk sûfî müelliflerin tasavvuf anlayışında ricâlû'l-gayb telakkisi mevcut olmakla beraber bu anlayış hiyerarşik ve sistematik bir görünüme sahip değildir. Kettânî'den sonra bu konudan daha açık ve geniş biçimde Hücvîrî bahsetmiş, ricâlû'l-gaybı "ehl-i hal ve'l-akd" şeklinde nitelemiş, ancak itirazlardan çekinerek ayrıntıya girmemiştir. Hücvîrî'ye göre ricâlû'l-gayba dair hadislerin sıhhatinde Ehl-i sünnet'in icmâi vardır. *Keşfü'l-mahcûb*'da (s. 330) sıralama ahyâr (300 kişi), abdal (bûdelâ, kırk kişi), ebrâr (yedi kişi), evtâd (dört kişi), nûkabâ (üç kişi), kutub (gavs, bir kişi) şeklindedir. İbn Teymiyye bu terimlerin âyet ve hadislerde geçmediğini, sadece abdal konusunda Hz. Ali'den gelen zayıf bir rivayet bulunduğunu belirtir (*Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 57-61). İbn Haldûn'a göre ricâlû'l-gaybdan bir vefiler silsilesi çerçevesinde ilk defa genişçe bahseden sûfî Hakîm et-Tirmizî'dir. Tirmizî ricâlû'l-gayb tabirini kullanmasa da velâyet şemasında resul, nebî ve hâtemü'l-evliyâdan sonra sayıları kırk kişi olan bûdelâyâ yer vermiştir. Ona göre bûdelâ Hz. Peygamber'in Ehl-i beyt'indendir ve âlem

onlarla ayakta durur. Hakîm et-Tirmizî'yi takip ederek ricâlû'l-gayb ile velâyet anlayışını tasavvuf düşüncesinin merkezine alan Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre ricâlû'l-gayb içinde sayıları belli olanlar (ricâlû'l-aded) bulunduğu gibi sürekli artıp eklenenler de (ricâlû'l-merâtib) vardır.

Tasavvufi anlayışa göre kutub, ricâl hiyerarşisinin başıdır (bk. KUTUB). Kutubdan sonra vezirleri konumunda olan iki imam (imâmân) gelir. Kutub ve imâmâna üçler denir. İmâmânı evtâd takip eder. Evtâd âlemin dört yönünde görevlendirilmiş dört velidir. Evtâdın her biri bir peygamberin kalbi üzeredir ve dört büyük meleğin ruhaniyetinden yardım alır. Abdalın dört evtâd, iki imam ve bir kutub olmak üzere yedi kişi olduğu ifade edilmiştir. Bu hususta en yaygın telakki abdalın yedi veya kırk kişiden meydana geldiği şeklindedir. Her asırda mutlaka mevcut olan, yeryüzünde durmadan seyahat eden ricâlû'l-gayb zümresidir (bk. AHYÂR). Nücebâ insanları ıslah etmeye, sıkıntılarını gidermeye çalışan, bütün yaratıkların mânevî yüklerini taşımakla mükellef kırk kişidir. Nûkabâ Allah'ın bâtin isminin tecellileri olan 300 kişidir. İnsanların bâtinlerine yönelip nefislerde bulunan gizli şeyleri âşikâr hale getirirler. İbnü'l-Arabî'ye göre nûkabâ feleklerin burçları sayıncadır, yani on iki kişidir. Kutubun nazarının dışında olan vefilere efrâd denir. Hızır bunlardandır. Belirli bir sayıları yoktur. Hz. Peygamber'e mükemmel bir şekilde tâbi olarak ferdiyet tecellisine mazhar olurlar. İlâhî huzurda daima ibadetle meşgul olup Hak'tan başkasını tanımayan kerûbiyyûn meleklerine benzerler (*el-Fütûhât*, I, 160; II, 6-9).

Ricâlû'l-gayb anlayışı tasavvuf ehli olmayan âlimler tarafından kabul edilmemiştir. İslâm tarihinde ilk defa Keysânî'ye'den Seyyid el-Himyerî, Muhammed b. Hanefiyye'nin Cebel-i Radvâ'da gizlendiğini ve gaybet halinde olduğunu iddia etmiş (Şehristânî, I, 150), daha sonra gâib imam inancı Şi'a'nın diğer kolları tarafından kabul edilmiştir (bk. GAYBET). Tasavvufta ricâlû'l-gayb inancının oluşmasında Şîi ve Bâtınîliğin etkili olduğu ileri sürülmüştür. Ricâlû'l-gayb kavramının Kur'an'da ve hadislerde yer almadığı gibi ilk müslümanlarda ve sûfilerde de bulunmadığını belirten İbn Teymiyye'ye göre mağaralarda ve dağlarda yaşayan, sâlih kişiler olduklarına inanılan ve ricâlû'l-gayb adı verilenler aslında cinlerdir. Nitekim Cin sûresinde mümin ve sâlih cinlerin bulunduğu, öte yandan inkârcı ve kötü cinlerin de var olduğu belirtilmiştir (*el-Furkân*, s. 83; *Kâ'ide*, s. 160).

İbn Teymiyye ve İbn Haldûn ricâlû'l-gayb telakkisinin İsmâiliyye'den alındığını vurgulamışlardır. Ricâlullah ve ricâlû'l-gayb inancı İslâm kültürü ve folkloru bakımından önemlidir. Müslüman ülkelerinde üçler, yediler, kırklar gibi isimler verilen yerleşim birimleri, dağlar, göller, nehirler, çeşmeler ve çeşitli binalar vardır. Bu isimler tarikat kültüründe de yaygın biçimde kullanılmaktadır.

Ricâlû'l-gayb konusunda yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Hakîm et-Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*' (nşr. Osman İsmâil Yahyâ, Beyrut 1965; trc. Salih Çiftçi, İstanbul 2006); Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (Beyrut, ts., II, 2-16 vd.), *Menzilü'l-kuṭb* (*Resâ'ilü İbnî'l-Arabî* içinde, Haydarâbâd 1327 hş./1948); *Risâle fi ma'rifeti'l-aḳṭâb* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 123); *Risâletü'l-gavsiyye* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 6824); İbn Hacer el-Askalânî, *Risâle fi ma'rifeti ricâli'l-gayb* (Süleymaniye Ktp., Reşad Efendi, nr. 100/16); Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin Marmaravî, *Tabakâtü'l-evliya* (nşr. Ahmet Ögke, s. 571-586); Süyûtî, *el-Habeerü'd-dâl 'alâ vücûdî'l-kuṭb ve'l-evtâd ve'n-nücebâ* ve'l-*abdâl* (Kahire 1351); Bosnevî Ali Dede, *Risâle fi beyânı ricâli'l-gayb* (Orientalni institut iz biblioteke, nr. 904); Âlî Mustafa Efendi, *Hilyetü'r-ricâl ve'l-aḳṭâb fi'n-nücebâ ve'l-abdâl* (İÜ Ktp., TY, nr. 6462); Sarı Abdullah Efendi, *Risâletü ricâlî'l-gayb* (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2487/2); Nûh b. Mustafa, *el-Kavlü'd-dâl 'alâ hayâtî'l-Haḳır ve vücûdî'l-abdâl* (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 96/2); Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *İcâbetü'l-gavṣ* (*Mecmû'atü'r-resâ'il* içinde, Beyrut, ts.); Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevi, *Câmî'u'l-uşûl fi'l-evliyâ* ve *envâ'ihim ve evşâfihim* (nşr. Edîb Nasreddin, Beyrut 1997); Hasan Muhammed eş-Şerkâvî, *el-Hükümetü'l-Bâtıniyye* (Kahire 1982); İzzeddin Abdülazîz b. Abdüsselâm, *Risâle fi beyânı ḥaḳîkatî'l-gavṣ ve'l-evtâd* adıyla ricâlû'l-gayb anlayışına bir reddiye yazmıştır (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5407/1).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, İstanbul 1317, I, 463, 929; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, III, 75-76; Kuşeyrî, *Risâle* (Uludağ), s. 120; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 330; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1407/1987, III, 377; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl*, Beyrut 1975, I, 150; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, I, 204; II, 14; a.e., Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), I, 160; II, 6-9; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 57-61; a.mlf., *el-Furkân*, Kahire 1387, s. 83; a.mlf., *Kâ'ide celîle fi't-tevsül ve'l-vesîle*, Kahire 1374, s. 160; İsmâil Ankaravî, *Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevî Erkânı: Şerh-i Ahâdis-i Erbaîn* (haz. Semih Ceyhan),

İstanbul 2001, s. 107-110; İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitâbü'l-Hittâb*, İstanbul 1292, s. 326; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Câmiu'l-usûl: Veliler ve Tarikatlarda Usûl* (trc. Rahmi Serin), İstanbul 1977, s. 41-51; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâ'ik*, I, 526-530; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şıla beyne't-taşavvuf ve't-teşeyyûf*, Kahire 1969, s. 457-464; Süleyman Ateş, *Sülemî ve Tasavvufî Tefsiri*, İstanbul 1969, s. 199-200; M. Celâl Şeref, *Dirâsât fi't-taşavvufi'l-İslâmî*, Beyrut 1404/1984, s. 358; W. Chittick, *Varolmanın Boyutları* (trc. Turan Koç), İstanbul 1997, s. 43-72; Osman Demir, *Ricâlû'l-gayb Kavramı ve Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Ögke, *Yiğitbaşı Veli Ahmed Şemseddin-i Marmaravi: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2001, s. 198-235, 571-586; a.mlf., "Bir Tasavvuf Terimi Olarak Ricâlû'l-gayb-İbn Arabî'nin Görüşleri", *Tasavvuf*, II/5, Ankara 2001, s. 161-201; Salih Çiftçi, *Hakim Tirmizi ve Tasavvuf Anlayışı* (doktora tezi, 2003), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 241-246.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

RİCÂLÜ'L-HADİS

(رجال الحديث)

Hadis ilminin,
râvileri ve güvenilirlik derecelerini
belirlemeye yarayan
yan dalları için kullanılan
bir terim.

Ricâl kelimesinin tekili olan recûl sözlükte "erkeklik vasıflarına sahip olan kimse" anlamına gelmekle birlikte "erkek olsun kadın olsun sahip olduğu belirleyici özelliği eksiksiz şekilde temsil eden kâmil insan" mânasında hadis ilmiyle uğraşan herkesi kapsar. Ricâlû'l-hadîs tabiri sadece ricâl şeklinde kullanıldığı gibi esmâû'r-ricâl olarak da zikredilir. Yalnız *Şaḥîḥ-i Buḥârî*'nin râvileri ricâlû's-Sahîh veya ricâlû'l-Buḥârî, *Şaḥîḥ-i Buḥârî* ve *Şaḥîḥ-i Müslim*'in râvileri ricâlû's-Sahîhain, *Kütüb-i Sitt*e'nin râvileri ricâlû'l-cemâa gibi terkiplerle ifade edilir. Bir hadisin bütün râvilerinin güvenilir olduğunu belirtmek için ricâlûhû sikkât, bütün râvilerin zayıf olduğunu belirtmek için de ricâlûhû duafâ tabirleri kullanılır. Râvilerin kimliği ve kişiliğinden bahsedilen ricâl ilmi tarihle doğrudan ilgili olduğu için bu eserlere târihu'r-ricâl veya târihu'r-ruvât, vefat tarihlerini tesbit eden kitaplara da vefeyâtû'r-ruvât denir. Râvilerin hayatından ve güvenilirlik derecelerinden söz eden bazı kitaplar "tarih" adıyla da anılmış olup *Târihu Yahyâ b. Ma'în*, *Târihu'l-Buḥârî*, *Kitâbü'l-Ma'rif*e ve't-târiḥ gibi eserler bunun örnekleridir. Hadisle tarih arasındaki yakınlık sebebiyle ricâlû'l-hadîs ilmini ilmü târihi'r-ruvât diye adlandırmak mümkün olmak

la birlikte ricâl ilminin tarih ilminden ayrılan en önemli yönü, hadisin sıhhatini belirlemede hadis usulü ilmiyle birlikte belirleyici bir fonksiyona sahip olmasıdır. Hz. Peygamber'in hayatını ele alan ilme "siyer" denirken İslâmî şahsiyetlerin biyografilerine dair eserler hakkında "terceme-i hâl, terâcüm-i hâl, tabakâtû'r-ruvât, tabakâtû'r-ricâl, esmâû'r-ricâl" terkipleri kullanılır.

Ricâl ilmine dair ilgili kaynaklar bir râvinin ne zaman ve nerede doğduğu; adı, babasının adı, künyesi, nisbesi, lakabı; seyahatleri, nerelerde kimlerle görüştüğü, hocalarının kimler olduğu ve onlardan hangi rivayetleri aldığı, hangi talebelere hadis rivayet ettiği, hangi memleketlerde ikamet ettiği veya yerleştiği; yaşlılık ve hastalık gibi sebeplerle hâfıza kaybına uğrayıp uğramadığı, eğer uğradıysa hangi tarihten itibaren bu rahatsızlığı yaşadığı, rahatsızlığından sonra hocalarından hangi rivayetleri aldığı; nerede, ne zaman vefat ettiği, nereye defnedildiği; kabul ve red yönüyle hakkında yapılan değerlendirmelere esas olmak üzere güvenilirliği hakkında neler söylendiği ve hangi eserleri yazdığı gibi konularda bilgi sunmayı hedefler. Böylece ricâl ilmi râvilerin başkalarıyla karıştırılmasını önlediği gibi isnadlardaki kopuklukları da belirlemeye yarar, rivayetin sıhhat ve zayıflığına dair hüküm vermeyi kolaylaştırır.

Ricâlin durumu hakkında ilk bilgi Kur'an'da yer almış, daha sonra Hz. Peygamber ve ashabı tarafından bazı açıklamalar yapılmıştır. Kur'an'da sahâbenin tezkîyesine (el-Enfâl 8/72, 74; et-Tevbe 9/100; el-Haşr 59/8, 9) ve münâfıkların kötülenmesine (et-Tevbe 9/56; el-Haşr 59/11-17) dair pek çok âyet vardır. Ayrıca Kur'an'da ricâl ilminin en önemli prensibi olan haberin kaynağının araştırılması emri yer almaktadır (el-Hucurât 49/6). Resûl-i Ekrem'in ashabın faziletine, bazı fırkaların, münâfıkların, belirli kişilerin zemmine dair sözleri olduğu gibi bir kısım sahâbî de tâbiini tezkîye eden değerlendirmeler yapmıştır. Ancak sahâbe ve tâbiin döneminde cerhedilen fazla râvinin bulunmaması sebebiyle ilk devirlerde tenkit ilmi henüz sistematik şeklini almamıştı. Buna rağmen Abdullah b. Abbas, Hz. Âişe, Ubâde b. Sâmî, Enes b. Mâlik sahâbe döneminin; Şa'bî, İbn Sîrin, Saîd b. Müseyyeb tâbiin devrinin; Mâlik b. Enes, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Abdurrahman b. Mehdî daha sonraki dönemin münekkîr râvileridir. Bu süreçle birlikte muhaddisler hadisin sıhhatini tesbit açısından biyografiye ve

tenkidi bir arada kullanmıştır. Tâbiin ve ondan sonraki nesil içinde ortaya çıkan fitnelere bağlı olarak tezkîye edilen veya eleştirilen kimseler ortaya çıkmış, bu alanda ehil kişiler onların durumunu araştırıp davranışları hakkında bilgi vermiştir. Râvilerle ilgili değerlendirme yapılırken bunların dine ne derece bağlı olduğu, günahlardan kaçınıp kaçınmadığı, o gün hayatta olmayan kimselerden aldıklarını söyledikleri hadislerin o hocanın diğer sika talebelerinin rivayetlerinde yer alıp almadığı, bir hadisi değişik zamanlarda aynı şekilde rivayet edip etmedikleri ve idarecilere yakınlıkları da inceleniyordu.

Hadis bilgisi kadar önemli kabul edilen ricâl bilgisi konusunda yeterli mâlûmata sahip olmayan râviler çok hadis bilse dahi muhaddis sayılmamış, bunlar hakkında daha çok râvi kelimesi kullanılmıştır. Ricâl bilgisi konusunda Şu'be b. Haccâc, Mâlik b. Enes ve Abdullah b. Mübârek'ten itibaren Şemseddin es-Sehâvî ve Süyûtî'ye kadar pek çok âlim yetiştirmiş, bunlar cerh ve ta'dil değerlendirmeleri yapmıştır. Râvilerin ricâl kitaplarına alınmasında rivayetlerinin azlığı veya çokluğu etkili olmuş, hayatlarına dair kendilerinden ve yakınlarından alınan bilgiler, hemşerilerinin görüşleri, münekkîtlerin kanaatleri ve bireysel gözlemler onlar hakkındaki bilgiyi oluşturmuştur. Ayrıca siyer-megâzî, ensâb, tarih kitapları gibi kaynaklarda yer alan mâlûmat da râvilerin tanınmasına katkı sağlamıştır. Râvinin ve hocasının doğum ve ölüm tarihlerinden hareketle onların birbiriyle görüşüp görüşmedikleri (likâ), aynı asırda yaşayıp yaşamadıkları (muâsara), bir râvide yaşlılık gibi sebeplerle zihnî bozuklukların görülüp görülmediği (ihtilât) gibi konular ancak tarih kitaplarından öğrenilebilir. Tarih ilmi olayları merkeze alarak, hadis ilmi ise râvileri, tabakalarını ve vefat tarihlerini dikkate alarak inceler. Yine râvilerin hayatları hakkında bilgi verme noktasında her iki ilim ortak olmakla birlikte tarih ilmi râvilerin hayatını bir bütün halinde anlatmayı, hadis ilmi ise onların ilmî hayatını, hadis ilmindeki yerini ve rivayetini değerlendirmede esas olacak bilgiler vermeyi hedefler. Hadis ricâline dair kitaplar diğer ilim dallarıyla ilgili biyografilerin şekillenmesinde, meselâ şairlerin, edebiyatçıların, dilcilerin, evliyanın, fakihlerin, kadıların, hattatların vb. grupların biyografilerinin yazılmasında da etkili olmuştur.

Hz. Peygamber'in hayatını etraflıca bilme arzusu, İbn Şihâb ez-Zühri gibi mu-